

ЗОВНІШНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

**САЗОНОВ Василь Вікторович - кандидат юридичних наук докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ**

DOI:10.32782/NP.2020.1.18

УДК 351.74(477)

Публікація присвячена дослідженню причин виникнення, сутності та змісту зовнішніх загроз економічній безпеці держави. Окреслено основні індикатори стану економічної безпеки.

Запропоновано комплексне бачення кримінологічної моделі загроз економічній безпеці держави, що містить два блоки – внутрішні і зовнішні загрози. Підкреслена їх взаємопов'язаність, неоднорідність та складна структурованість, у зв'язку з чим акцентовано увагу на необхідності гносеологічно автономного аналізу для виявлення принципово важливих і актуальних складових окремо кожного з цих блоків.

Підкреслено думку щодо об'єктивних підстав та передумов виходу феномену економічної безпеки держави за структурні межі національної економіки, що обумовлено глобалізаційними процесами в економічній сфері та її транснаціоналізацією.

Блок зовнішніх загроз економічній безпеці України диференційовано на дві групи факторів ризику: природні глобальні та штучні (керовані). Вказано на їх різновекторність, що проявляється як у взаємообумовленості, так і взаємовиключеності. Така деструктивна десинхронізація сприяє розширенню кола загроз економічній безпеці держави як в зовнішньому, так і внутрішньому вимірах.

Підкреслена гостра необхідність на сучасному етапі розвитку національної державності розробки науково – обґрунтованих і практично апробованих новітніх напрямків кримінологічного забезпечення економічної

безпеки та впровадження сучасних запобіжних заходів з урахуванням ризиків і загроз сьогодення.

Зроблено висновок про те що, функціональний контур механізму кримінологічного забезпечення економічної безпеки держави складає цілісна система заходів, що здійснюються на підставі визначення та подальшої нейтралізації виявлених внутрішніх і зовнішніх загроз як основи стабільного розвитку економічної системи країни.

Ключові слова: економічна безпека, безпека підприємства, загрози, зовнішні загрози, причини, протидія, сталий розвиток, економічне зростання, економічна злочинність.

Постановка проблеми

Економічна безпека є складовою національної безпеки України, і являє собою стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Саме економічна безпека держави, як основа сприятливого стану національної економіки, потребує постійного спостереження та різностороннього вивчення, перш за все з метою вчасного виявлення та послідувочої ефективної нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз, які стримують її стабільний та успішний розвиток.

Національна економічна система розвивається швидкими темпами, перш за все, у зв'язку з інтеграцією у світові економічні процеси, і подекуди цей розвиток в рази пришвидшує рівень забезпечення її безпеки. У зв'язку з цим необхідним є системне створення умов для стабільного стійкого економічного зростання, адже саме економічна нестабільність провокує зниження рівня економічної безпеки нашої держави, висуває на передній план завдання з її забезпечення.

Історично проблема економічної безпеки країни виникає водночас з формуванням державності, становленням національних інтересів взагалі й економічних інтересів зокрема. Тому в історії будь-якої країни можна знайти періоди, коли ця проблема або загострювалася, або ставала менш помітною, але вона існувала завжди [1, с.8]. Сьогоднішні реалії економіки України свідчать про загострення протиріч у цій сфері. Гострокризова ситуація в економіці вимагає чітко визначеної зовнішньої антидеградаційної політики для утвердження держави як суб'єкта перспектив економічного розвитку і стабільності, а не об'єкта користування.

Ця обставина ставить на порядок денний питання про розробку механізму виявлення та нейтралізації загроз економічній безпеці держави, різнопланового науково – практичного дослідження як зовнішніх, так і внутрішніх їх форматів. **Метою ж даної публікації** є визначення кола основних зовнішніх загроз економічній безпеці України з метою подальшого удосконалення функціонування механізму протидії економічній злочинності та забезпечення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання щодо кримінологічного забезпечення економічної безпеки, репрезентовані монографічними роботами О. М. Бандурки, В. Т. Білоуса, А. М. Бойка, О. М. Бусол, Б. М. Головкина, А. О. Горщака, В. Б. Дацюка, Г. Ю. Дарнопих, О. Г. Кальмана, В. В. Коваленка, О. М. Литвинова, М. Г. Максименцева, Л. К. Мала-

хова, І. В. Маслія, С. А. Мозоля, Ю. В. Нікітіна, Ю. В. Орлова, В. М. Поповича, Є. Л. Стрельцова, О. А. Туєва, Ю. А. Турлової, І. О. Христич й деяких інших науковців. Однак, окремого системного дослідження щодо визначення зовнішніх загроз економічній безпеці держави, їх зв'язку із внутрішніми загрозами, особливостями появи та існування, ступеню впливу на економічну стабільність держави не проводилось.

Виклад основного матеріалу

Кримінологічна система економічної безпеки держави містить у собі дві зони формування й моніторингу загроз і їх нейтралізації – зовнішню та внутрішню. Зовнішня зона фіксує експансіоністсько-підривному діяльність зовнішніх агентів впливу, яка, як правило, розгортається у руслі та в механізмах гібридних війн і часто не може бути зафіксована в елементах юридичних складів злочинів за національним законодавством. Вона містить у собі такі компоненти: стратегічно-управлінський, прогностично-плановий, превентивно-прикладний, компонент тактико-оперативного реагування та моніторинговий.

Вихід феномену економічної безпеки за структурні межі національної економіки пов'язаний із глобалізаційною дифузією центрів реальної економічної влади, видозміною лінійних функцій національної економіки, її функціональним підкоренням мережевим структурам наднаціонального (транснаціонального) штабу. Внутрішньо-державний простір в економічній безпеці протягом останніх двох десятиліть значно звужився. Отже, у широкому значенні економічна безпека держави має розумітись також і як складова колективної економічної безпеки групи держав – стратегічних політико-економічних партнерів України.

Комплексне бачення кримінологічної моделі загроз економічній безпеці держави Україна обумовлює розгляд двох блоків – **внутрішні** та **зовнішні** загрози. Вони є неоднорідними, складно структурованими та взаємопов'язаними. У зв'язку з цим є потреба у їх гносеологічно автономному аналізі, який достатньою репрезентативністю

зможє виявити принципові, важливі й актуальні складові кожного з цих блоків.

Повноцінна кримінологічна модель загроз економічній безпеці держави в умовах глобалізованого світу обов'язково має містити і блок зовнішніх факторів кримінально-криміногенного деструктивного впливу загроз (внутрішні нами було детально розглянуто у попередніх публікаціях). Їх спектр є не вужчим за внутрішні загрози, а їх опис вважаємо за доцільне здійснити за діалектичною схемою – від загального, тобто загальнопланетарного, до регіонального та міждержавного рівнів. Слідування цій логіці надає можливість виділити такі зовнішні загрози.

1. *Природні глобальні загрози* у розумінні їх природності не як прямої чи похідної властивості навколишнього природного середовища, довкілля, а як таких, що сформувалися на початок ХХІ століття внаслідок об'єктивних закономірностей розвитку глобальної матриці економічних зв'язків, правил, установок, мотивацій, демографічних закономірностей. У структурі цієї групи загроз вважаємо за доцільне звернути увагу на такі:

- *контроверсійна тотальність капіталістичної модальності економіки та політики;*
- *структурно-функціональна політико-економічна десуб'єктивізація української держави;*
- *глобально-демографічна десинхронізація.*

Розглянемо їх детальніше. Чому ми говоримо про *контроверсійну тотальність капіталістичної модальності економіки та політики*, чому вона є контроверсійною, й у чому криються ризики для України? Відповіді на ці питання варто почати з того, що контроверсійність (протиставлення) постала як закономірний результат загальнопланетарної генези економічної думки та практики, що викристалізувалися в процесі глобального протистояння метанаративів капіталістичної та комуно-соціалістичної політекономічних моделей, історичного фіаско останньої на тлі утвердження агресивного домінування першої. При чому домінування це, підкреслимо, є агресивним, і будь-які конотації на тему такого ж природного тріумфу ідеології ліберального гуманізму не витримують критики.

Тотальність – те, від чого щодуху мчав увесь постмодерн. Єдине, чого досягла філософія постмодерну, – це заборона на тотальність мислення, його принципова фрагментарність, множинність.

Принципова множинність знову призвела до тотальності (мультикультуралізм, гра у політкоректність). Цього разу – економіко-функціональної, що проявилася у неспростовному аргументі – глобалізації. Чим є глобалізація, як не виявом тотальності?

Спробуйте (звернення до держави) вийти за межі глобальних, а тому й тотальних правил економічної гри, запропонувати принципові інновації – і ви одразу ж поповните перелік підсанкційних держав чи тих, щодо яких запроваджуватиметься зовнішнє управління (в кращому випадку, і то – через внутрішні «революційні» метаморфози під гаслами гуманітарних інтервенцій, відновлення демократичного правління, усунення тирана від влади) або терористичних організацій. Чи є це загрозою безпеці України? Так, адже є силовим фільтром для неформатних інновацій, що забезпечує стійкість і непрохідність фронтиту між розвиненими демократіями та «третім» світом, «демократіями, що розвиваються».

Структурно-функціональна політико-економічна десуб'єктивізація Української держави стала закономірним наслідком краху комуно-соціалістичної квазіформації та запізнілою, вимушено-добровільною інтеграцією України до глобальної системи господарювання, до метагри у форматі знедержавленої легітимності.

Йдеться про зміщення центру суверенізації з внутрішньодержавних компонентів до зовнішніх по відношенню до України суб'єктів, що концентрують у своїх руках перш за все економічну владу на міжнародному рівні. Ці суб'єкти здебільшого мають недержавний характер, однак використовують інструментарій публічного адміністрування, опосередковуючись засобами міждержавної комунікації.

«Серйозною проблемою, – зауважує Л. Л. Штофер, – стає втрата державою повноти національно-державного суверенітету. Сучасна держава часто втрачає легітим-

ність в очах власних громадян і виявляється нездатною виконувати свої основні функції із захисту соціального цілого» [2, с.61]. Але проблема полягає в тому, що втрата функціональності держави відбувається не тільки й не стільки «в очах її громадян» (це – ще півбіди), скільки у відносинах із транснаціональними корпораціями, фінансово-кредитними організаціями, інакше кажучи – інвесторами.

Тому Україна вимушена повною мірою приймати об'єктний формат таких відносин, у якому, за слушним зауваженням У. Бека, засіб примусу – не загроза *вторгнення*, а загроза *невторгнення* інвесторів або загроза їх виходу з країни. Гірше за окупацію транснаціональними компаніями може бути лише одне – неокупація ними. Ця метавладна гра перебуває між категоріями легального та нелегального; вона не є легальною, проте і не є легітимною, а натомість транслегітимною; однак вона має достатню силу для того, щоб переписати панівні на державному рівні правила у національному й інтернаціональному просторі [3, с.97].

Глобально-демографічна десинхронізація створює для «демократій, що розвиваються» зони економіко-політичної турбулентності. Для цих зон характерною є виражена експансія, прагнення до комунікативного (в економічному, перш за все, аспекті) розширення країн з піковими темпами приросту населення за рахунок суспільств, що перебувають у демографічно міжфазовому «плато».

При цьому, перекладаючи цю тенденцію на площину кримінологічної інтерпретації, доцільно звернути увагу на думку О. М. Литвинова, який наголошує, що у сучасному соціальному загалом і кримінологічному, зокрема, значенні концепція про єдину, цілісну та неподільну субстанцію «простір-час» не спрацьовує. Наслідки таких процесів ще не повною мірою осмислено наукою, хоча б з тієї причини, що вони є перманентними, постійно мінливими, безперервними [4, с.157]. Водночас вчений робить переконливий висновок про те, що час завдяки своїм активним властивостям може вносити в наш світ організуюче на-

чало й тим самим протидіяти звичайному розвитку процесів, призводити до подальшої руйнації та ентропії. І це – принципово важливий момент у розумінні часового розриву між суспільствами та внутрішньосоціальними просторово-часовими дистанціями, які мають криміногенне значення.

У цьому ж руслі розмірковує і Ю. В. Орлов, акцентуючи увагу на тому, що соціальна практика, серед іншого і злочинність, є не лише діяльністю енергетичною (фізичною, онтологічною), а й психічною, що *розгортається у дискурсивних полях*, а тому має розглядатися як активність метафізична. Її матерією та змістом постають *наративи*. Формою ж, колективним вмістилищем, є *соціальний час*. Таким чином, *злочинність відтворюється у двох хронотопах* – фізичному (онтологічному) та соціальному (метафізичному). [5, с.148].

Таким чином, часо-простір у соціальному значення – це форма психічної енергетики, змістовно – мислення. Однак на сьогодні ми не можемо оперувати довершеною аналітичною схемою пояснення соціодинаміки соціально-часовими, демографічно зумовленими процесами й закономірностями. Проте зрозумілим є і те, що такі закономірності існують.

Відсутність розуміння їх як з боку вищого керівництва нашої держави, так і низки іноземних кредиторів становить очевидну загрозу подальшої криміналізації вітчизняної економіки та зростання спектру корупційних практик.

2. Штучні (керовані) зовнішні загрози економічній безпеці постають результируючою цілеспрямованого деструктивного, кримінально-криміногенного впливу окремих суб'єктів міжнародної політики, економіки та криміналітету. Певна річ, навряд чи можна в межах окремого підрозділу охопити всю палітру таких загроз, зважаючи на тенденції глобалізації злочинності. Проте найбільш значущими, на наш погляд, і такими, що заслуговують на пріоритетну увагу можуть бути визнані такі.

1. Вплив транснаціональних злочинних об'єднань на економіку України. Ця загроза є закономірним виявом тенденції глобалізації злочинності. Остання ж, у свою чергу,

залежить від глобалізації економіки та політики. Фактично в кожному сегменті міжнародного ринку товарів і послуг присутні інституціоналізовані кримінальні практики, такі як: тіньова торгівля незаконно видобутими природними ресурсами, торгівля зброєю, підакцизними товарами (передусім тютюновими виробами й етиловим спиртом), рідкісноземельними металами, а за окремими дослідженнями [6, с.26] – й радіоактивними матеріалами.

Окремий потужний сегмент як внутрішньо спрямованих економіко-кримінальних практик є легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, що здійснюється під видом і прикриттям інвестування в Україну.

2. *Деструктивний політико-економічний вплив іноземних держав щодо України* дедалі частіше набуває яскраво виражених воєнних і терористичних форм, функціонально спрямовується проти економічного потенціалу нашої держави, орієнтуючись на підірив курсової стабільності національної грошової одиниці (зокрема – через випуск в обіг підроблених грошей) та окремих галузей промисловості, серед іншого і стратегічної.

Підсумовуючи, зауважимо, що тільки кримінологічна модель загроз економічній безпеці може бути адекватною гносеологічною реакцією на дослідження вказаної безпеки як цілісного феномену, об'єкта кримінологічного забезпечення. Водночас кримінологічне моделювання у цій сфері відзначається низкою особливостей і передбачає врахування багатовимірності соціально-економічного простору, його вмонтованості в інший багатопростірний метапорядок соціальності як такої. Отже, і класичний набір факторів кримінологічного моделювання має доповнюватись баченням постмодерної багатоманітності, нелінійності мислення, діяльності, інституціоналізації соціальних практик. Таким чином, запропоновано два порядки відповідної моделі на національному рівні (кластерно-транспарентний та кластерно-дискретний), що доповнюються низкою зовнішніх загроз. Тому виділені модельні виміри та кластери й окремі загрози не є вичерпними, вони

можуть і мають доповнюватись, оновлюватись та адаптуватись під запити конкретної кримінологічної практики.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Блок зовнішніх загроз економічній безпеці України диференційовано на дві групи факторів ризику: природні глобальні та штучні (керовані). Перші постали як об'єктивно закономірний результат глобалізації економіки та політики й мають бути осмислені з позицій природного перебігу подій, економіко-кримінологічного аналізу світової ринкової кон'юнктури, тенденцій у сфері розвитку технологій, технологічно й технічно детермінованих соціокультурних суперечностей. Другі є виявом суто цілеспрямованого, сфокусованого впливу на Українську державу з метою ослаблення її економічного потенціалу та/або досягнення економічних цілей у злочинний (а також квазілегітимний, шляхом зловживання правом) спосіб.

Функціональний контур механізму кримінологічного забезпечення економічної безпеки держави складає цілісна система заходів, що здійснюються на підставі визначення та подальшої нейтралізації виявлених внутрішніх і зовнішніх загроз як основи стабільного розвитку економічної системи країни.

На сучасному етапі розвитку національної державності постала гостра необхідність розробки науково – обґрунтованих і практично апробованих новітніх напрямків кримінологічного забезпечення економічної безпеки та впровадження сучасних запобіжних заходів з урахуванням ризиків і загроз сьогодення.

Література

1. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Х.: Право, 2009. 312 с.

2. Штофер Л. Л. Трансформація війни в умовах глобалізації мира: основные формы и их социальные

детерминанти. *Смальта*. 2015. № 1. С. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-voyny-v-usloviyah-globalizatsii-mira-osnovnye-formy-i-ih-sotsialnye-determinanty> (дата звернення: 15.10.2019);

3. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / У. Бек ; пер. з нім. О. С. Юдіна. Київ : Ніка-Центр, 2011. 407 с.

4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Нові постулати часу в концепції кримінологічної детермінації. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. Спецвипуск. С. 155–162.

5. Орлов Ю. В. Злочинність і час: онтологія та метафізика кримінологічного аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. Спецвипуск. С. 144–154.

6. Корнієнко М. В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. Київ : Фонд Юрнауки, 2004. 300 с.

SUMMARY

The publication is focused on studying the origin causes, nature and content of external threats to economic security of the state. The main indicators of economic security have been outlined.

The author has offered a comprehensive vision of the criminological model of threats to the economic security of the state, which contains two blocks – internal and external threats. Their interconnectedness, heterogeneity and complex structure have been emphasized; therefore the author has paid attention to the need for epistemological autonomous analysis to identify the fundamentally important and relevant components of each of these blocks.

The author has emphasized the opinion on objective grounds and prerequisites, when the phenomenon of economic security of the state may go beyond the structural borders of the national economy, which is due to globalization processes in the economic sphere and its transnationalization.

The block of external threats to Ukraine's economic security has been differentiated into two groups of risk factors: natural global and artificial (managed). The author has pointed to their multidimensionality, which is manifested in both interdependence and mutually exclusive nature. Such destructive desynchronization contributes to widening the range of threats to the economic security of the state, both in external and internal dimensions.

The author has emphasized the urgent need for the development of scientifically substantiated and practically time-tested new areas of criminological provision for economic security at the present stage of national statehood and implementation of modern preventive measures taking into account the risks and threats of the present day.

It has been concluded that a holistic system of measures, carried out on the basis of identifying and further neutralizing the identified internal and external threats as the ground for stable development of the country's economic system, constitutes the functional profile of the mechanism of criminological provision of the state's economic security.

Key words: economic security, enterprise security, threats, external threats, causes, counteraction, sustainable development, economic growth, economic crime.